

CONTRIBUȚII INEDITE PRIVIND LUPTA ANTIOTOMANĂ ÎN BANAT 1594—1597

Răscoala Țărilor române împotriva Imperiului otoman, eveniment petrecut la sfârșitul secolului al XVI-lea, este tratată în mod cuprinzător și detaliat de către istoriografia română, totuși contribuțiile chiar minore sînt binevenite, căci completează unele episoade puțin sau deloc cunoscute din marea epopee a poporului român¹.

Un capitol important din marea conflagrație care a cuprins sud-estul european s-a petrecut pe teritoriul Banatului între anii 1594—1596, prin răscoala populațiilor română și sîrbă, care, laolaltă au reurtat victorii strălucite împotriva opresorilor. Este cunoscut faptul că Mihai Viteazul a avut un rol important în determinarea răscoalei, asigurîndu-i pe răsculații bănățeni de sprijinul său necondiționat².

Despre evenimentele din Banat a scris și cronicarul sas, originar din Mediaș, Mathias Miles. Unele realități din cronică n-au fost folosite pînă acum, de aceea ele vor fi expuse în continuare, ca fapte mai puțin cunoscute sau deloc știute, dar care merită să fie relevate³.

Sigismund Báthori, principele Transilvaniei, spune cronicarul, rupînd relațiile cu turcii, a intrat în tratative cu Rudolf, împăratul Austriei, cu Ștefan, domnul Moldovei, și cu Mihai Viteazul, de curînd instalat pe tronul Munteniei. În sprijinul populației bănățen răscolate, voievodul muntean a trimis în luna mai 1594 pe Moise Secuiul. Armata condusă de acesta, ajutată de răsculații români și sîrbi, a cucerit de la turci cetățile Făget, Șiria și Lipova, le-a stăpînit scurt timp, după care le-a pierdut⁴.

---

¹ *Istoria României*, sub redacția acad. Andrei Oțetea, București, 1962, p. 956—957; P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936; I. Sîrbu, *Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, red. Damaschin Miorc, I, Timișoara, 1976, p. 93; I. D. Suciul, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, 1980, p. 37—43.

² Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Transilvaniei, Moldovei și Țării Românești*, IV, București, 1938, p. 75; Ion Calafeteanu și Octavian Nicolau, *Mihai Viteazul și popoarele sud-dunărene*, în *Revista română de studii internaționale*, București, 1970, nr. 3—4, p. 3—4; Gligor Popi, *Mihai Viteazul în tabăra răsculaților de la Virșeș*, în „Lumina”, Panciova 1973, nr. 3, p. 19—22; Teodor N. Trăpcea, *Mihai Viteazul — strălucit luptător pentru unire și independență*, în „Drapelul Roșu”, nr. 9431, din 20. V. 1975, p. 2.

³ Matthias Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel, oder chronikischer Anfang des Seculi nach Christi Geburt, aller theils in Ländern für gelauffener Geschichten...* Hermannstadt, 1970.

⁴ *Ibidem*, p. 167; cf. Aurel Decei, *Încercările lui Sigismund Báthory de a elibera Banatul și Timișoara de turci*, în *Tibiscus*, III, Timișoara, 1974, p. 171—180.

Concomitent cu răscoala amintită și care a fost înăbușită, s-a petrecut alta în părțile almăjene, a țăranilor români. În momentul în care aceasta lua amploare și amenința să se extindă, comandantul turc de la Beograd, Enean beg, a trecut Dunărea și a năvălit în Almăj, cu intenția de a reprimă răscoala, apoi să înainteze spre interiorul Banatului. „Oaspeții nedoriti“, cum îi califică cronicarul sas, pe năvălitorii turci, au fost atacați de vre-o mie de țărani înarmați cu ce aveau la îndemână. Oastea turcă, îndestulată cu o bogată pradă constând din vite, bunuri de tot felul și prizonieri, se odihnea la umbra unor tufe de arbuști, dormind; atacul țăranilor s-a produs intempestiv și a produs panică și derută în rândul turcilor, care au rupt-o la fugă care încotro putea. Enean beg, fiind gras, n-a fost în stare să încalece în grabă calul, de aceea a fost ajuns din urmă de răsculați, care l-au prins și pe loc i-au tăiat capul, apoi l-au trimis trofeu lui Sigismund Báthori. Acesta, relatează cronicarul, l-a pus la poarta sf. Gheorghe a cetății Alba Iulia, în schimb trupul i-a fost răscumpărat, plătind turcii o importantă sumă de bani⁵.

Cronicarul ardelean istorisește în continuare preocuparea ardelenilor pentru frontiera de sud, întărind cetățile dinspre Imperiul otoman; pe de altă parte a fost trimisă o armată de 6.000 de oameni, în frunte cu Francisc Geszti, Gașpar Corniș și Mihai Horvat, ca să cucerească, mai întâi Lipova, apoi însăși Timișoara. Comandanții care dirijau această acțiune de amploare erau G. Borbely și Moise Secuiul.

Matthias Miles redă un episod inedit în legătură cu încercarea de a se cucerii cetatea Făgetului. Moise Secuiul, conducătorul cavaleriei, a comis eroarea de a ataca această cetate fără să aștepte infanteria, care se afla în curs de deplasare spre cetatea asediată. Deși atacul a fost executat cu impetuoșitate s-a dovedit ineficace fără concursul infanteriei și mai ales a artileriei. Rănit de o ghiulea, Moise Secuiul nu a mai reînnoit atacul, iar Francisc Geszti a ordonat retragerea armatei spre Lugoj. Gestul a provocat demoralizare, iar nemulțumirea armatei s-a manifestat și printr-o ironie la adresa lui Geszti, numindu-l Veszti, adică cel care pierde lupta. Miles mai notează că Făgetul, toponim românesc, a fost schimbat cu acest prilej în Fugit, — aluzie ironică la adresa fricosului comandant⁶.

În privința insuccesului amintit, istoriograful de la curtea lui Sigismund, Decius Barovius, reproduce o altă versiune asupra retragerii rușinoase de la Făget. El susține că Geszti ar fi primit unele informații potrivit cărora o armată turco-tătară, pornită de la Timișoara și Lugoj se îndreaptă spre Făget. În fața primejdiei iminente, a ordonat retragerea⁷.

O versiune care suscită interes este privitoare la asediul cetății Lipova. Potrivit lui Miles, garnizoana din această cetate a vrut să opună rezistență armatei ardelenilor, dar că turcoaiacele prin lamentările și bocețele lor au constrâns pe comandantul cetății să renunțe la apărare, mai ales că oferta ardelenilor era acceptabilă de a se retrage, luând cu

⁵ *Ibidem*, p. 169.

⁶ *Ibidem*, p. 171—172.

⁷ Baranyaî Decsi Czimor Janos, Johannes Decius Barovius, *Commentari de rebus Ungaricis*, în *Monumenta Hungarici Historica*, Pest, 1861.

sine disponibilul vestimentar și de alimente. La 20 iulie 1595, Lipova a fost ocupată de armata ardeleană, după care au capitulat cetățile Siria (cronicarul menționează două cetăți: Vilagosvar și Suerue-Siri. Probabil să nu fie o confuzie sau eroare, prima fiind denumirea maghiară, a doua românească), Nădlag, Pincota, Arad, Cenad etc.; în schimb garnizoana cetății Ineu a rezistat două luni și 13 zile, de aceea a rămas în mâinile turcilor⁸.

Încercarea de a se cucerii Timișoara de către trupele ardeleni este descrisă de Miles. Prima s-a petrecut în 1596. Asediul a fost condus de însuși Sigismund Báthori și părea să se transforme în succes, ardelenii reușind să umple albia Timișului care împrejmuia cetatea. Firește acțiunea a avut loc într-un anumit sector al râului. Dar garnizoana a respins acest asalt, prin efectuarea unui bombardament în această parte a cetății, unde umplutura facilita trecerea peste Timiș.

Matthias Miles menționează un amănunt important, și anume că turcii au folosit în împrejurarea amintită *heisser Materij*, adică „materie incendiară, fierbinte“. Ce putea să fie această materie? Părerea noastră este, și credem a nu greși, că era țitei. În sprijinul acestei supoziții reeditem un eveniment similar petrecut în 1552.

Cronicarul turc Mustafa Gelalzade, descriind cucerirea cetății Timișoara de către turci, afirmă că „asediatorii au cărat sute de mii de poveri de lemne“, pe care le-au aruncat peste mlaștinile ce împrejmuiau cetatea cu scopul de a face platformă de trecere peste smîrcurile Timișului; dar „afurisiții“ de apărători „s-au străduit să le dea foc cu țitei“. Astfel a fost zădărnicită escaladarea întreprinsă⁹. Prin urmare există un antecedent folosit în 1552 de către apărătorii cetății Timișoara, utilizat în 1596, de astă dată de către turci.

Una din cauzele insuccesului campaniei de la 1596, Matthias Miles o atribuie secuilor din armata ardeleană, care fiind dușmanii familiei Báthori, nu s-au arătat prea entuziaști luptători la asediul cetății Timișoara. Un alt motiv al atitudinii lor rezervate se datora refuzului făcut de Sigismund de a le permite să prade localitățile de pe teritoriul cucerit¹⁰.

A doua campanie pentru cucerirea Timișoarei, petrecută în toamna anului 1597 și condusă de Ștefan Iojica și Albert Kiraly, s-a încheiat de asemenea prin eșec. Matthias Miles explică atitudinea evazivă a lui Iojica în cursul acestui asediu, atribuindu-i sentimente filoturcești și mai ales antihabsburgice¹¹. Cronicarul sas mai adaugă un amănunt necunoscut în legătură cu cea de a doua campanie pentru cucerirea Timișoarei, și

⁸ Matthias Miles, *op. cit.*, p. 172—173.

⁹ *Ibidem*, p. 173; cf. Mihai Guboglu și Mustafa Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase, I, sec. XV — mijlocul al XVII-lea*, vol. I, București, 1966, p. 285.

¹⁰ Matthias Miles, *op. cit.*, p. 176—177.

¹¹ cf. *Erdély öröksége*, II, Budapeșt, s.a., p. 72. Amrosiu Somogyi-Simigianus afirmă că Ștefan Iojica a fost român, originar din Caransebeș, și că a fost trimis de Baltazar Báthori în Italia, pentru a-și face studiile. Cf. Th. N. Trâpcea, *Un bănățean, cancelar ardelean în luptă pentru autonomia Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de Istorie*, XII, Cluj, 1969, p. 227.

anume participarea unui însemnat contingent de sași din Brașov, care a ocupat un important sector din perimetrul cetății¹². Din contingentul amintit făcea parte și tunarul Jeremia Theilesch, care s-a distins executând un bombardament eficient asupra zidurilor cetății, provocând importante spărturi¹³.

Între ultimele cauze care au contribuit la insuccesul asediului, cronicarul menționează lipsa de omogenitate a armatei ardelenе, fiind compusă din sași, secui, cazaci, fiecare manifestând atitudini diferite în privința modului de a se comporta, mai ales în ce privește tendința de pradă.

Cu aceste amănunte se încheie capitolul privind războiul dintre armata ardeleană și cea turcească, război purtat pe teritoriul Banatului în cadrul Ligii creștine.

THEODOR N. TRĂPCEA

CONTRIBUTIONS INÉDITES RELATIF À LA LUTTE ANTIOTOMANE
EN BANAT 1594—1597

(Résumé)

Matthias Miles, chroniqueur originaire de Mediaș, décrit des événements de la fin du XVIe siècle. Il s'occupe surtout de la lutte des paysans roumains de la Vallée de l'Almăj contre les turcs, ainsi que des tentatives faites par l'armée de la Transylvanie pour conquérir les forteresses Făget, Lipova et Timișoara. Dans ce dernier cas, au cours des combats pour la défense de Timișoara, les Turcs ont utilisé du pétrole pour repousser les attaquants. L'information sur l'utilisation du pétrole comme arme de combat trouve un pendant dans les événements de 1552 les défenseurs de la forteresse de Timișoara se sont servi du pétrole pour incendier le bois lequel les Turcs avaient couvert les marécages.

¹² Matthias Miles, *op. cit.*, p. 176—177.

¹³ *Ibidem*; cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. VI, Brașov, 1915, p. 727, privitor la familia Theilisch, cronicile brașovene fac mențiune de un pîrgar cu acest nume.